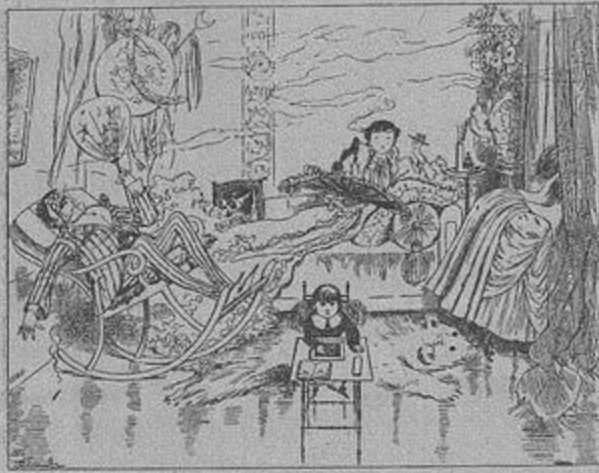

ПРО КАРИКАТУРУ

Під карикатурою звикли в нас загально розуміти рисунок чи малюнок смішного змісту, який має за завдання розсмішити чи розвеселити.

Оберлендер   Оправдана скарга

Малий Вальтер: Татусь нічого не робить, Мамуся нічого не робить, Сестри нічого не роблять — тільки я мушу працювати весь день...

Сама назва походить з італійського „caricare”, що значить перебільшувати. У цьому слові вже міститься етимологічна і властива суть карикатури як засобу мистецької експресії. Не йде бо в карикатурному рисунку тільки про саму смішну чи веселу тематику, але передусім про формальний спосіб мистецького вислову. Таким чином карикатура з природи своєї є синтеза виразу, передана чітко і дуже ядроно. Її суть — висунути характеристичне коштум другорядних елементів. І в цій лямідарності саме головна прикмета мистця-карікатуриста, що вміє кількома чіткими штрихами характеризувати особи чи передавати складні думки і ситуації. Простий, графічний спосіб зображення діє завжди переконалише, ніж описовий. У ньому, так би мовити, всі промені збираються в одній соці, і тому карикатура робить таке безпосереднє враження. Розуміється, елемент гумору і сатири з'єднався тісно з поняттям карикатури, зокрема в сьогоднішніх часах, коли з поширенням преси, ростом політичних зацікавлень і пристрастей стала вона небезпечною зброєю.

Треба сказати, що з елементом карикатури зустрічаємося вже у мистецтві найдавніших часів. Так у середньовіччі висміювали на картинах людські гріхи і хиби, а на готичних храмах (як, напр., Notre Dame у Парижі) збереглися гротескові постаті примар (химери). Займався карикатурою Леонардо да Вінчі, а великі фламандські майстри — Бройгель (Breughel) і Бравер (Brouwer) були в своїй творчості видатними карікатуристами.

У XVIII ст., коли репродукований штихом рисунок стає засобом агітації та пропаганди, витворився спеціальний рід рисункової сатири, яку стосував, між іншим, геніальний англійський маляр-мораліст Гогарт (Hogarth).

Та все те не було ще карикатурою в сьогодніш-

О. Сорохтей   Цяпка 1917

ньому розумінні. З'являється вона, як спеціальна окрема ділянка мистецтва, в новіших часах великого усуспільнення політичного життя. В цьому часі починають появлятися на заході Європи сатиричні журнали, замість окремих випадкових агітаційних і пропагандивних листків. У Франції починає виходити „Charivari”, в Англії „Punch” (1840), в Німеччині „Fliegende Blätter (1846) і „Kladderadatsch”.

З цієї пори карикатура починає розвиватися швидко, а такий журнал, як „L'Assiette au beurre”, „Simplicissimus”, „Сатирикон”, „Abdera”, виборюють для карикатури рівноядне право громадянства з іншими ділянками образотворчого мистецтва.

Ціла низка видатних мистців-карікатуристів здобула собі широку славу і займає поважне місце в історії мистецтва. Слід тут згадати насамперед геніального Доміє (Daumier): його творчість — це документарна синтеза Франції в добу Наполеона III і початків III Республіки. Наступником Доміє був Гаварні (Gavarni).

Дуже популярні в другій половині XIX ст. стали німецькі рисівники-карікатуристи, як: Буш (Busch) і Оберлендер (Oberlander), а в новітніх часах у Франції Сем (Sem), Леандр (Léandre), в Німеччині Т. Т. Гайне, Тріп (Trier), Тені (Thöny), Гульбрансон (Gul-

bransson) і Арнольд (Arnold), в Англії Томсон (Thomson), у Польщі Сіхульський, Черманський.

Велике значення для розвитку тогочасної карикатури мав згаданий журнал „Сімпліссімум”. Його засновник Лянге подбав про цілий штаб видатних карікатуристів. Кожний з них — це велика мистецька індивідуальність. Вплив цього журналу був завжди дуже великий, і про Вільгельмівську Німеччину говорили, що є в ній дві політики, а саме Вільгельма II і редактора „Сімпліссімумса”.

* * *

Між карікатуристами є різні темпераменти й індивідуальності: реалісти, імпресіоністи, експресіоністи. Одні творять, як, напр., Сем, Сіхульський — спонтанно, відрухово; інші — з роздумом — конструктивним способом, як, напр., Гульбрансон, мистець лінійної синтези.

Відповідно до різних графічних засобів, карикатура може бути виконана різно. Рисунок може бути шкільний чи виконаний з найбільшою докладністю. Про вартість карикатури як мистецького твору рішає хист і нерв карікатуриста.

Щоб бути карікатуристом, насамперед треба мати

Казимир Сіхульський: Карикатура М. Василька

справді той спеціальний дар, якого ніякою наукою не можна набути. Карікатуристом треба вродитися. Вчити рисувати карикатуру когось, хто не має вродженого таланту, — те саме, що вчити музики — глухого чи гармонії барв — сліпого від народження. Карікатурист — це мистець, який, крім більшого чи меншого малярського таланту, має окрему вразливість ока бачити все під певним кутом гротески.

Карикатура з боку суспільно-пропагандивного має велике виховне значення. Те, що вона в'яжеться щільно з гумором, робить її позитивним явищем з погляду суспільно-виховної гігієни. Карикатура досягла великого впливу на виховання мас. Вона не тільки популяризує ідеї, але й спричинюється безпосередньо до популяризації мистецтва. Музеї бо у своїй більшості масам недоступні — а втім, вимагають підго-

Еко   Внутрішня ситуація в Совегах

тові до мистецького сприймання. Значення й вплив карикатури розуміють знаменито ті, що займаються пропагандою. Своєрідними майстрами в політичній карикатурі показали себе більшовики, що поставили її зовсім на урядові послуги та в той спосіб зробили

її однобічною. Велику роль грає карикатура й сьогодні, підчас війни; вона є сильною зброєю там, де треба висміяти ворога.

* * *

Зокрема, коли йде про історію української карикатури, то в'яжеться вона з появою перших українських сатиричних журналів, що повставали у другій

В. Шольц   Наполеон III

пол. XIX ст., як „Кропило”, „Зеркало”, „Страхопуд”. З мистців, що в них працювали, треба згадати Устияновича, Пєтрака, Турбацького. Праці ті не були ще карикатурами у властивому значенні цього слова, а більше чи менше вдатними ілюстраційними рисунками комічного змісту.

Перед першою світовою війною здобув собі у нас, в Галичині, ім'я карікатуриста Я. Струхманчук, а підчас війни О. Курялас, який містив цілу низку живих дуже добрих карікатурних рисунків. У стрілецьких сатиричних виданнях „Стрілецької музи” виступав і Р. Сорохтей.

Праці Сорохтея, що їх мистець виконав за час своєї служби в УСС, можуть бути першорядними зразками карікатур-портретів, де збережені і підкреслені всі головні елементи, а другорядні — відкинені. Ця вдумана метода аналітичної праці схоплює подібність несподівано, не раз дуже несамотиво, і вже ти самий побуджу веселість глядача. В післявоєнних сатиричних журналах „Маски” і „Зиз” містив час від часу свої карікатурні шаржі відомий графік П. Ковжу, з яких деякі були справді дуже вигадливі.

З карікатуристів-українців треба згадати ще Р. Чорній, що його на початку 1940 р. вивезли на заслання. Чорній був талановитий графік, і в його карикатурах чимало графічної інвенції.

Та найбільшу, добре заслужену славу карікатуриста і широку популярність здобув собі в нас відомий усім Еко — Едвард Козак. Подібно, як творчість Доміє стала у Франції документом доби, так відбивається остання доба історії і побуту українського народу в Галичині у безлічі карікатур і шаржів Ека.

Е. Козак — редактор передвоєнного сатиричного журналу „Комар”, типовий емоціональний карікатурист-публіцист, що дуже живо реагує на всі прояви життя. Формальний спосіб його мистецького вислову переконаливо лямідарний. Своім мистецьким темпераментом емоціонального творення на гарячому Козак є мистецькою індивідуальністю того типу, що популярний у Франції Сем. Як карікатурист, спричинився Козак чимало до популяризації в нас преси. В цьому його велика заслуга. Повинні бути Екові вдячні теж і різні „величини” суспільного і політичного життя нашої периферії, що завдяки карікатурам Ека стали вже історичними.

Е. Козак — дуже позитивна поява на ґрунті українського мистецтва, поява наскрізь спонтанна. Гумор його здоровий і безпосередній, а ділязон творчості дуже широкий. Зокрема його публіцистична праця — це теж зразок сатири високої класи.

Ів. Іванець